

KIBRIS AĞZINDA SESBİÇİMBİLGİSEL DEĞİŞMELER

İsmail Boztaş

Dil insanların kültür birikimlerini yansıtan ortak kültür birikiminin bir dalı, bir alanı, bir boyutu ve bir iletişim aracıdır. Tüm dillerde zaman içinde ses, dilbilgisi, biçim ve anlam gibi öğelerde bazı değişiklikler meydana gelir. Bu değişimler öyle bir süreç içinde meydana gelir ki o dili konuşan toplumda birçok kişi bu değişimlerin farkında bile olmaz. İşte bu yazımızda dilin temel fazla bir değişikliğe neden olmayan özde biçimbilimin ilgi alanına giren, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde konuşulan ve Türkiye Türkçesinin bir parçası, daha doğrusu özde aynı Kıbrıs ağzının sesbiçimbilgisel (morphophonemic) değişmelerini belirlemeye çalışarak Türkiye Türkçesi ile farklılıklarını irdeleyeceğiz.

Gökçeoğlu (1988:34), Türkiye Türkçesi ve Kıbrıs ağzında sözlü dildeki bu farklılıkları öz aynı öz, maya aynı maya olsa da farklı kültür kaynaklarından beslenmeye bağlamaktadır. Bu nedenle Kıbrıs adasının hangi kültürler etkisinde bugünlere geldiğine söyle bir göz atmakta yarar vardır sanıyoruz.

Jeolojik devirlerde Anadolu'nun bir parçası olduğu sanılan Kıbrıs, Yücel'in (1987:3) belirttiğine göre tarih boyunca değişik kültürlerin istilasına uğramış ve her seferinde yeni kültürlerin belirleyici özelliklerini taşıyarak çoğunlukta trajik bir gelişim çizgisi izlemiştir.

Adanın özgün tarihinin M.Ö.5000 yıllarından öteye uzandığı gözlenmektedir. Yazılı tarihte sözü geçen ilk deniz savaşının Hititler'le Kıbrıs'lular arasında milattan bin yıl önce olduğu kayıtlıdır.

Ada M.Ö.1450 yılında Mısır tarafından işgal edilir.; M.Ö. 14.yy da kısa süren Hitit işgalinden sonra ada Finikelilerin idaresine geçer. Aynı dönemde adada Yunan kolonilerinin de kurulmasıyla Finike ve Yunan kültürü Kıbrıs'ta kaynaşarak yeni bir kimlik ortaya çıkarır (M.Ö. XI.yy). M.Ö. XI-VIII yüzyıllarda Yunanlı, Finikeli ve Kıbrıslı krallar yönetimindeki "Site Devletler" parlak bir gelişme göstermiştir.

Kıbrıs adasının M.Ö.VIIyy - M.Ö.V yy arasında Asur, Mısır, ve Pers egemenliğine girdiği bilinmektedir. Ada 1489 yılında Doğu Akdenizde ticari üstünlüğü elinde bulunduran Venediklilerin eline geçmiştir.

Yorgancıoğlu (1989) ve Saraçoğlu (1980) adanın 16 yy' da dünyanın en kuvvetli devleti olan Osmanlı İmparatorluğunun bir gölü haline gelen Akdenizde sıkışmış bir düşman kalesi şeklinde kaldığını belirtmektedirler. O tarihlerde Kıbrıs ve Girit Venediklilerin elinde bulunmaktaydı.

1571 yılında ada, Osmanlıların Venedik idaresine son vermesiyle Osmanlı egemenliğine girmiş ve bu tam 307 yıl sürmüştür.

II.Selim zamanında Kıbrısın bayındırlığı ve adadaki Türklerin sayısını artırmak için 1572 de "Sürgün Hükümü" çıkarılmış, halk Kıbrıs'a zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Böylece, Karaman, İçel, Yozgat, Alanya ve Antalya'dan gönderilen insanlar Kıbrıs'a

yerleşmişlerdir. Bu arada birçok yörük aşiretinin de Kıbrıs'a gönderilerek oraya yerleşmeleri sağlanmıştır. Türklerin Kıbrıs'a yerleşme işi aralıklı olarak XVIII yy ortalarına kadar devam etmiştir.

1877 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlıların yenilmesi üzerine varılan anlaşma gereğince Kıbrıs İngilizlere kiralandı (Başka bir deyişle İngiltere Kıbrıs adasını seneliği yaklaşık 100.000 İngiliz lirasına kiraladı). Böylece İngilizler 1878 yılında adaya çıkarma yaparak vali Sami Paşadan adanın idaresini devralırlar.

1960 yılında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında imzalanan Londra ve Zürih Andlaşmalarıyla Türk toplumu ada üzerinde %30 luk hakka sahip olmuştur. Daha sonra Türk toplumu 1974 yılında adanın kuzeyinde bağımsızlığını kazanmış ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti olarak bağımsız bir devlet kurmuştur.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz gibi nice uygarlıkların batıp çıktığı, Gökçeoğlu'nun (1988:37) deyişiyile bu "ayak altı ülkesinde" yaşayan yerli Türk halkının konuştuğu Türkçenin değişik kültürlerden etkilendiği açık olarak görülmektedir. Bu etkileşimin tek taraflı olmadığı da bir gerçektir.

Özellikle 1878'de adanın İngilizlerin eline geçmesinden sonraki devrede, Yücel (1987:4) Kıbrıs kimliğinin vazgeçilmez iki ögesini Rum ve Türk toplumlarının oluşturduğunu belirtmektedir. Böylece ada üzerinde yaklaşık 400 yıllık bir beraberliği olan Türk ve Rum toplumları karşılıklı olarak dil yönünüden birbirlerini etkilemişlerdir.

Bu yazıda, bir çok uygarlığa kucak açmış olan Kıbrıs adasında yaşayan Kıbrıs Türkü'nün konuştuğu sözlü dilin kültür değişmelerinden ne kadar etkilendiğini ve Türkiye Türkçesi ile karşılaştırdığımız zaman ne gibi sesbiçimbilgisel değişmeler meydana geldiğini belirlemeye çalışacağız.

Kıbrıs Türkçesinde görülen bu sesbiçimbilgisel değişmeler Kıbrıs ağızıyla yazılmış çeşitli öykü , masal, ses bandı kayıtları, Kıbrıs folklorü ile ilgili çeşitli kaynaklar ve günlük yaşamda gözlenen çarpıcı örnekler incelenerek sunulmaya çalışılmıştır.

Bu örnekleri sunmadan önce yaptığımız araştırma sırasında özellikle Kıbrıs'ı köy köy dolaşarak konuşmaları banda kaydeden ve yüzlerce band içinde çok ilginç olanları kaydetmemize ve bu yazıda kullanmamıza izin veren, ayrıca yayımlanmamış birçok eserini incelememizde bir sakınca görmeyen Kıbrıslı değerli yazar Mustafa Gökçeoğlu ile yaptıklarından birer adedini vererek araştırmamıza katkı sağlayan Kıbrıs Türk folklorünün bir diğeri değerli yazarını, Oğuz M. Yorgancıoğlunu, saygıyla anmayı bir görev saymaktayız.

Kıbrıs ağızdaki sözünü ettiğimiz sesbiçimbilgisel değişmeleri şöyle sınıflandırabiliriz: **Benzeşme** : İki komşu sestten birinin diğeri etkileyerek ses değişmesi meydana getirmesi, yani kendine benzetmesidir. Bu değişme etkileyen sestten önce gelen sesin veya ondan sonra gelen sesin etkilenmesi şeklinde olabilir. Buna göre iki tür benzeşme vardır. 1.**Gerileyici benzeşme**: Bu benzeşmede etkilenen ses etkileyenden önce gelir.

r-1 > 1-1

Türkiye Türkçesi

verirler
gelirler
söylerler

Kıbrıs Ağızı

veriller
geliller
söyleller

i-e > e-e	uyurlar	uyullar
	bakarlar	bakallar
	derler	deller
	giyecek	geyeceg
	yiyecek	yeyceg
	diye	deye
	yine	gene

2.İlerleyici benzeşme: Bu benzeşmede önceki ses, yani etkileyen durumda olan ses kendinden sonra gelen sesi etkilemektedir.

a-ı > ı-ı	çağır	çığır
s-z > z-z	sebze	zebze
n-l > n-n	nişanlı	nişannı
	onlar	onnar
	cinler	cinner
	canlı	cannı
	bunlar	bunnar
e-i > e-e	onluk	onnug
	dinlemek	dinnemeg
	anlamak	annamag
a-e > a-a	günler	günner
	peksimet	peksemet/pesemet
a-i > a-a	şehir	şehir
s-ş > ş-ş	kardeş	gardaş
	bahçe	bahca
	sahip	sahab
	şemsiye	şemşiye

Benzeşmezlik :Sözcük içindeki aynı veya ayrı iki sesin birbirine benzememesi, yani yalnız birinin değişikliğe uğramasıdır.

e-e > e-a	neyse	neysa
	gece	geca
	yerken	yerkan
	binerse	binersa
	bereket	berekat
ü-ü > ö-ü	yürü	yörü
	üfür	öfür
	hükümet	hökümet
	büyü	böyü

a-a > u-a	baba	buba
a-u > a-ı	avuç	aviç
	havlu	havlı
i-i > e-i	iniş	eniş

Genizsel benzeşim: Genizsel benzeşimde bir geniz sesi ya başka bir genizsel sese dönüşür veya komşu bir sesi etkileyerek genizsel bir sese dönüştürür.

n-l > n-n	kanları	gannarı	n > ñ	bana	baña
	anlattı	annaddı		sana	saña
	dinlenmiş	dinnenmiş		dünür	dünür
	zenginler	zenginner		gönül	gönül
	koyunlar	goyunnar		son	soñ
	gelinlik	gelinnig		bin	biñ
	onluk	onnug		görsen	görseñ
	bunlar	bunnar		gezersin	gezersiñ
	canlı	cannı	n > m	on beş	ombeş
				onbaşı	ombaşı
			m-n > m-m	karanfil	garamfil
				muşamba	muşamma

Son ses düşmesi : Sözcük sonunda bulunan sesin düşmesidir.

dost	dos
serbest	serbes
koy	go
çift	çif

İç ses düşmesi : Sözcük içinde ünlü veya ünsüz düşmesi şeklindedir.

mahpus	mapus
çiftçi	çifçi
sonra	sora
kalk	gak
iyilik	eylik
haydi	hade
kahve	gave
altmış	atmış
mağara	magra

Sözcük başındaki sesin düşmesi

yıka	ika
yılan	ilan
yetiş	etiş

Ön türeme: Sözcüğün başına bir ses eklenmesidir. Daha sık görülen şekli ünlü katımı şeklindedir.

Rum	Urum
raf	iraf
leğen	ileğen

sterlin	isterlin
spor	işpor
lif	ilif
avlu	havlı
elbet	helbet

Ses katımı/ göçüşme : Komşu seslerin söyleyiş kolaylığı amacıyla yer değiştirmesidir.

perhiz	pehriz
ceryan	ceyran
derviş	devriş
kibrit	kirbit
Meryem	Meyrem

Ses ikizlemesi : Sözcük içindeki ünsüzün ikizlenmesidir.

eşek	eşşek
ama	amma
cazı	cazzı
zıppır	zıppır
kazık	gazzık

İç türeme: Biçimbirim içine ünsüz katımıdır.

nerede	nerede
orada	oraşda
saat	sahat
tavşan	tavışan
buradan	buraşdan

İç ünlü katımı: Biçimbirim içine ünlü katımıdır

yalnız	yalnız
varmış	varımış
Alman	Alaman
radyo	radiyo
neyse	neyisa
prens	pirens
Fransız	Fıransız

Son ses eklenmesi: Genelde biçimbirim sonuna ünlü eklenmesi şeklinde olur.

koşarken	koşarkana
giderken	giderkana
	okurkana

Sözcük sonunda ünsüz türemesi: Bu değişimde sözcüklerin sonuna ünsüz eklenmektedir.

şimdi	şindik
sanki	sankim
bile	bilem

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Türkiye Türkçesi (İstanbul ağızı esas alınmıştır) ile Kıbrıs ağzının karşılaştırılmasında çok ilginç sesbiçimbilgisel değişmeler söz konusudur. Bu araştırmamız sırasında ayrıca Kıbrıs ağzında birçok ses değişmesinin olduğuna tanık olduk. Bu yazımızda ses değişmelerinin detayı üzerinde fazla durmayacağız. Sadece Kıbrıs ağzında çok sık rastlanan birkaç örneği belirtmekle yetineceğiz.

Kıbrıs ağzında en sık rastlanan ses değişmelerinden biri sert ünsüzlerin yumuşamasıdır.

Örneđin:	kendi	gendi		patates	badadez
	Kıbrıs	Gıbrıs		pişir	bişir
	kan	gan		tepsi	tebsi
	kız	gız		iplik	iblik
	başka	başga		pazar	bazar
k > g	konyak	gonyak	p > b	cep	ceb
	sandık	sandıg		takım	dakım
	çok	çoğ		taş	daş
	yok	yog		teyze	deyze
	dayak	dayag		tane	dane
	okka	ogga	t > d	hasta	hasda
	ekşi	egşi		usta	usda
	Hakkı	Haggı		git	gid
				süt	süd

Diđer bir ses değişmesi olayı da Türkiye Türkçesinde küçük ünlü uyumuna uymayan Türkçe sözcüklerin Kıbrıs ağzında uyuma girmeleridir.

	hamur	hamır
	çamur	çamır
u > ı	havuz	havız
	avuç	avıç
	kavun	gavın

Kısaca özetlemek gerekirse, Gökçeoğlu'nun (1988:37), deyişiyile Doğu Akdeniz'in köpüklü sularıyla yıkadığı bu şirin ada çevre insanının hep ilgi konusu olmuştur. Gelmişler, gitmişler, getirmişler, götürmüşler. Her gelen bir öncekinin izlerini silmeye çalışmıştır. Gerçi çakılan çiviler sökülmüştür ama yerleri kalmıştır. Bugün Kıbrıs'da konuşulan Türkçe'yi dikkatle incelediğimiz zaman geçmiş uygarlıkların etkileşiminin bugün konuşulan dilde de izlerini görmek olasıdır. 307 yıl Osmanlı idaresinde kalan ada da Osmanlı döneminin kültür mirasını her yerde görmek mümkündür. "Sürgün Hükümü" ile II.Selim zamanında Karaman, İçel, Yozgat, Alanya, ve Antalya'dan Kıbrıs'a giderek yerleşen Türkler kendi dillerinin birçok özelliklerini korumasını başaramışlardır. Okan (1987:8) Kıbrıs Türkünün dil bakımından Rumların çoğunlukta bulunduğu kırsal alanlarda etkileşimini kabul etmekte, ancak Rumcanın kendi dillerini eritmesine olanak tanınmadığından söz etmektedir.

Türk ve Rum toplumları 307 yıl Osmanlı yönetimi ve 82 yıl da adadaki İngiliz yönetimini düşünürsek yaklaşık 400 yıllık bir beraberliğe sahip bulunmaktalar. Her iki toplum bu süre içinde birbirlerinden etkilenmişlerdir, birçok Rumca sözcüğün Türk diline

girmesine karşın bir o kadar sözcük de Türkçeden Rumcaya girmiştir. Ama adadaki Türklerin konuştuğu Türkçede köklü değişiklikleri neden olabilecek bir etkileşim olmamıştır.

Doğal olarak 82 yıl İngiliz yönetimi altında idare edilen adanın İngiliz kültüründen de etkilenmiş olduğu bir gerçektir.

Sesbiçimbilgisel değişmeler ve ses değişmelerinin nedenlerini açıklamak çok zor olsa da biz kültür etkileşiminin bunda etkin olmuş olabileceğini burada belirtmekte yarar görmekteyiz. Bu değişmelerin dilin temel yapısını bozacak büyük boyutlara ulaşmamasının nedeni de adanın her dönemde Türkiye ile bütünleşerek kendine özgü bir kimlik kazanmış olmasıdır.

Levent'in (1987:8) deyişiyle bugün dünya Türkleri içinde Türkiye'nin ulusal bayramlarını kendi bayramı sayıp kutlayan, ulusal marşını kendi ulusal marşı sayan, ülkesinin her köy ve kentinde Atatürk büstleri olan Türkiye dışındaki Türk toplulukları içinde ikinci bir Türk devleti kuran topluluk yalnız Kıbrıs Türkleridir.

İşte tüm bu oluşumların sanat ve edebiyata yansımaları da kaçınılmaz olmuştur. Kıbrıs Türkünün kendi dilini altüst edecek daha büyük değişmelerle karşı karşıya gelmemesi ve dilinin özelliklerini koruyuşunun nedenini yukarıda belirttiğimiz nedenlerle birlikte Türkiye ile bütünleşmede aramak gerekir.

KAYNAKÇA

- Adalı, Kutlu (1963). *Dağarcık*, Beşparmak Yay., Lefkoşe.
- Anderson, M.James (1973). *Structural Aspect of Language Change*, Longman.
- Atabay, Neşe ve diğerleri (1978). *Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi*, TDK.
- Harid, Fedai (1987). "Osmanlı döneminde Kıbrıs Türk toplumundaki yazın etkinlikleri", *Varlık*, 955.
- Gökçeoğlu, Mehmet (1988). *Tezler ve Sözcükler I*, İleri Yay. Lefkoşe.
- *Tezler ve Sözcükler II* (yayınlanmamış).
- Kasap, Bekir (1990). "Tarihsel gelişimi ile Kıbrısta sosyo ekonomik yapı, Kıbrıs sorunu", *Pencere*, sayı 5.
- Levent, Şener ve diğerleri (1987). "Soruşturma", *Varlık*, sayı 955.
- Tuğlu, Baykal (1979). "Mağusa ağzı", I.Ü.Ed.Fak.Türk Dili Ed.Bitirme Tezi (yayınlanmamış).
- Saraçoğlu, Erdoğan (1980). *Kıbrıs Ağzı*, Lefkoşe.
- Yücel, Hakkı (1987). "Bir adanın kimliği", *Varlık*, sayı 955.
- Yorgancıoğlu, M. Oğuz (1980). *Kıbrıs Folklorü*, Mağusa.
- (1984). *Sana Bir Hikaye Anlatayım mı?* Mağusa.
- (1989). *Erenköy Tarihi*, Mağusa.
- (1990). *Maniler*, Mağusa